

ПИСАЦ, И ДА ХОЋЕ, ОВА ОПАЖАЊА ОД СВОЈЕ КЊИГЕ ОДВОЈИТИ НЕ МОЖЕ

Радован Бели Марковић, *Ситојна ветрењача*, Српска књижевна задруга,
Београд 2020

(Да се разумемо, пишемо о зборном месту књижевних светова.)

Посве је јасно да књиге Радована Белог Марковића читају они који се истински разумеју у књижевност, међу њима јесу и такви што, може се рећи, добрим делом у књижевности и живе. Њима није тешко да уче оне најбитније тренутке и општа места где се причике Белог Марковића, све љубоморно чувајући и носећи са собом своје филозофеме, уливају у веће приче и у њима, заједно са тим филозофемама, постају мудрост за наук, што значи да се причике у већим причама осећају, по пишчевом науку и хтењу, заштићене. Исто се догађа и са књижевним сличицама, да их само у овој прилици тако назовемо, које се отимају из малих рамова, прелазе у веће, у којима постају заштићена велика мозаички компонована књижевна слика-прича. То јесу и она места где Бели Марковић спаја и оно што је за све друге писце неспојиво, где се појачава, обнавља и освежава уједначеност ритма приповеданог, али и места где за потребе романа писац расипа Велику причу не штедећи се у њеном расипању. А после, одмах након примећеног пишчевог расипања, уз уздах, враћам се идеји и науку одабраног залудника, у овом случају то је бојар Тадић. Ништа изненађујуће, јер залудника је било и биће, чак смелије сме да се каже – у почетку беше залудник, ето! На таквим местима затекну се и кључни догађаји приповеданог, дало им се, али та спајања јесу и поводи за различите могућности тумачења саме приче, не промиче та и таква могућност одговорним читаоцима. И, ма како и ко од нас рукопис тумачи, све мислимо да дубље и темељније приповести о залуд – грађевинама нема, нити ће је бити. Е да, навикли смо се на писање Белог Марковића, на његово слободно кретање кроз време прошло и садашње. Међу причама, наравно, има и догађања што су ... *из живојиа захваћена, баш као што се, из сиропињске чорбе, кућлом захваћии комад недокуваної меса...* и види чуда, баш оне заузимају она запаженија места у Великој мозаички компонованој целини. А поменуте филозофеме? Згода је на примеру: о вековној расправи међу браћом у нас, а о комшијама да и не говоримо, која се пише као *међа*, Бели Марковић је кадар, и нико други, све једном реченицом да појасни. Ено појашњења, у једној од његових ранијих књига, пронађите га, прочитајте и добро се над њим замислите. *Међа!* Знате, ето, у Белом Ваљеву, до дана данашњих, још увек је – *Неразмеђено леденило белих ноћи и чађавих дана*. И још: није ли и писање о међи залудан посао ако видимо и знамо да су код нас и страшила са

њива под сталним спором? То јесте оно парадоксално, што писца више разумемо, све нам је загонетнији. Да будемо јаснији, све су веће могућности рачвања и домаштавања његове прозе. Мора се признати, то јесте одлика која краси само најоствареније међу најостваренијим писцима. Зато нам се све и причињава да у роману *Својна већрењача* писац не тумачи идеје својих јунака. Напротив, јунаци тумаче пишчеве идеје! Дакако, то није увек по вољи писца, али ликови остају при своме. Доктор Субота, заштитник мнимог литерате Р. Б. Марковића, понајвише, чини се. Има примера, да.

Ето, и за доктора Суботу, а по вољи писца, добра књижевност је само она која улива животност. Уосталом, писали смо већ, Радован Бели Марковић је писац који баш зна да се заигра сенкама, бајкама, и свиме ониме што припада пределима маштенског. Мађијама, сновима, загонеткама, легендама. Да није тако, зар би се толико писаца и књижевних јунака из других књига које се јесу издвојиле у светској, али и нашој књижевности, добровољно и радо усељавало у Марковићев књижевни свет. Тачније, селе се из књиге у књигу његову као да су каква путујућа позоришна дружина која има посла преко главе. Стално се крећу, доживљавамо их и као гласнике промена и новодогађања у рукопису. Враћање писца у давно прохујале дане јесте, дакле, неопходност да се у причу уведу књижевне фигуре без којих наша прошлост не би ни била оно што јесте. И у том копању по свету колективних успомена, да се приметити, писац користи свестечено знање из књижевности, а оно је да му се само позавиди. А Свет успомена? У њему, и само у њему, улоге живих и мртвих подједнако су важне. То јесте разлог да госпођу Олгу, која добро зна да важну варошку улогу може имати само на овом свету, прихватимо као неумрлу, и тачка. Сад, друго је питање да ли Свет успомена може бити сабијен на једном месту.

И да нам се не замери – а и зашто би – што на доктора Суботу гледамо као на власника својих, али и туђих маштања, чак и оних који неопростиво брзо заборављају лепе снове, на Доктора који добро зна како је човеку суђено да остане сам баш у најтежим тренуцима. Који зна много више од нас што знамо и о одразу у огледалу, посебно о одразу оних који су се оба света нагледали, приде – и тамо и амо свашта видели. Баш такви и на саму историју гледају као на велику ТАЧКУ која само крупња и крупња, све се спремајући, као зрео чир, да прсне. А и време јој је, историју многи доживљавају као досадан сврабеж, ето нам узгредног примера.

Доктора Суботу, дакле, доживљавамо као и писца лично, као мислиоца који тачно зна да све оно магијско што нам се дешава у животу тек јесу зачини животног о којима не вреди расправљати.

У то име, да се присетимо: како су романи и збирке прича Радована Белог Марковића најпре о судбинама јунака који – како је рекао Ками

у *Странцу* – без своје кривице, као под неким морањем, куцају на врата властите несреће, у разговору са романијером за потребе читалаца часописа, све знајући колико писац инсистира на судбини појединца, упитао сам га ко је од његових јунака најјаче куцао на врата властите несреће. Одговорио је: „Сви су куцали и свима се отворило ... Доктор Субота, јунак мог романа *Оркестар на њедале*, као велики господин и кавалир реда михољских осамљеника, није куцао најјаче, али је куцао најупорније, радећи на свом случају, то јест: на својој несрећи, као на неком роману, уз помњу да све епизоде жанровски функционишу, и да се неки стилски превид не омакне!” Ето, сад и ви можете на доктора Суботу да гледате као на неког који вазда са оном својом несаницом седи душом на кандило, штоно кажу, све ...знајући да њод земљом и њод јорјаном нишћиа није истио... И још: да ...истио не мојаше исто бијти, у њојму како академика њако и у њојму убијтој теака, ни ако би крава на краву наскочила, њошћто торња крава даље види...

Ево нам Марковићевог беспрекорног стила и препознатљивог језика приповедања, све уз до у грам дозирану фантастику, има је тек онолико да бисмо се ми, умишљени и жељни сазнања, крајње озбиљно приупитали: ко је стварнији – живи или утваре? Неке од нерешених загонетки остављамо и онима после нас на решавање, ваља се тако. Прочишљеног читалачког сазнања, а после разумевања описаних атмосфера, много смо ближи одговору како Бели Марковић успева нас читаоце тако лако да уведе у свој књижевни свет, како уводи и све оне књижевне ликове, личности и писце са свих страна света колико их има. Е, сад, што се неки од читалаца приплаше Луде куће, то је случај за доктора Суботу, а није до писца који добро зна да без писане речи и чисте имагинације нема разумевања света ни разумевања себе у свету, па нека је нама приказив свет сумрачан и тек једва проходан! Тако је, нема се куд, морамо се борити са сенкама проживљених, али и никад проживљених живота, свеједно је то, иста је слика упризореног света и могуће још (до)упризоренијег света, обрни-окрени, иста! Еда, уз дозирану фантастику, и *Стјојна вејрењача* јесте прича о летаргији, учмалости, али и о достојанству као темељу самопоштовања, наравно – и о авантури једне издвојене душе. То ће нам најпре потврдити, ако је толико важна таква врста потврде, и мними литерата Р. Б. Марковић, јер пишчево тумачење Света односно одабрана световна концепција је заправо прича о порицању саме реалности, отуда и самог Света! Па опет, као да нема тог његовог порицања реалности (и стварности), пише: *Црна рода, Радмила, наиме, једва одржаваше, сврх Вишковића куле ...како је њо књижевно њредстјавио мними лишерајта, Р. Б. Марковић, у шејриљивом њамо њриповедању о Вишковића кули и њезиним њернајшима сјановницима...* Да је у питању авантура једне издвојене душе, потврдиће и сви остали добро нам познати ликови из Марковићевих књига, уз незлобиви цинизам дакако, а који

би сви да оставе у његовом особеном књижевном свету што дубљи траг. Нема међу његовим ликовима тог који од писца не жели само свој роман. Сад се посрећило бојару Тадићу, ко је следећи? Дакле: професор Цветковић, квазинаучник, тај што и Ајнштајну има и те како шта да приговори, а и ово да се о њему каже: *Душе ваља, у свом Операту, професор Цвейковић је, ипругећи се га, осем о ветировима, не најише ишћиа о ичему, најисао сваићиа и о свему...*; Бели Живорад, да се не заборави; госпођа Олга ... *је жући иамо салон изнова меблисала и књижевно ирекадила...*, биће да је тако учинила само за потребе ове приче. А то јесте тек једно од многобројних чуда, мислимо на несмирену душу упокојене „ваљевске чудакиње”. Бело Ваљево; град који се досамоочарава сопственим светом, и – чуда ли – доступним светом. Доступним светом, да... Тај свет позорница је на којој, ето, и госпођа Олга игра поживотну улогу коју је од писца добила на дар; учитељ Максим, ех, то ...*недочешо ирегузеће икојној Максима, бившеј учишеља и самоукој механика иоћом, забележеној измишљача...*; поета Капетановић Млађи, да будемо пристојни и опрезно (тихо) нагласимо његово душевно стање, помало погубљена особа која није дорасла највећем животном изазову – спознати себе; *Г. Каиешановић Сћарији, једини од ваљевских іавана коћа је и бојар Тадић иуишћиао на корак иреда се...*; богме, и г. Сава Савановић, ох, и мадам Шоша од које се враћају неотворене коверте, и сви они који се стално сусрећу па разилазе и изнова се враћају омеђеном простору, приче *Сћојна ветирењача*, новододеленом простору и зборном месту који дограђује њихове карактере и које писац вешто уплиће и у ову своју причу. На зборном су месту, не баш како их историја памти – већ какви су у очима света остали, још и књегинја Љубица, фигуративно трудна кралица Драга, генерал Мишић пре и после унапређења, Н. Калабић, што нам вазда остаје *као лик из недочићаној романа*; и ча-Милован Ђ. Глишић и Карађорђије – њих двојица ...*иоћоћиво у рововском уиврћеном сматрању: да нема Вожда иосле Карађорђија, ни књижесћива иосле ча-Милована Глишића...* (Шта нам изабран цитат говори? Ако писац јесте оно што пише, то значи да нам је по наведеном мишљењу јасније какав је, ето, Бели Марковић у одговорима по много важним питањима); Проклета Јерина; е да – и капетан Зојзе: *Можебићи измишљени аишћирац швајске леіације у Белом Ваљеву...* И наравно, средишња фигура с којом се прича концентрира – бојар Тадић.

Замршена је прича о Тадићевој породици и богатству њеном, за чуђење је и однос бојара Тадића према својим слугама, али сада није реч о томе већ његовом науму – да уздигне ветрењачу где је никад било није.

У средишту приче, дакле, постављена је једна необична грађевина и судбина њеног још необичнијег градитеља. Необичан је и чудљив бојар Тадић, ... *ириде шћио је и у зајамћењу остіало да је већма себи самом чинио друшћиво, засћјајкујући иіаман са онима које не моіаше да избеће...*

што обузела га залуд-градња, да није тако, не би место грађевини било на брду клизишту. А да је само то у питању, можда би... Не, нема места за све упитнике ... *стијојној ветрењачи, која је као љива лудара изникла ѿод Појарским бродом...*

Стојна ветрењача: без објашњења, ни сличности, ни трајања ни циља, а опет – карика великог наума, самотничка и добро одређена тачка, или пак сувишна ни грешка ни истина. Па буди паметан, јер подоста је и оних који су идејом о њој запрепашћењем затечени и до краја приче у таквом стању и остали, ко да их набраја! Сањарења бојара Тадића из чисте доколице, помислио би неко, а нису. Да јесу, не бисмо дошли до необичног стања где се осећамо немоћни, не толико пред појавом коју треба објаснити колико пред неколико речи које изгледа да садрже више него све оно што мислимо, а те речи су, да их поновимо, ВЕТРЕЊАЧА (где јој место није). *Стијона ветрењача, веле, беше се размахала, не држи је земља, а Вишковића кула, ѿносна на ѿо штио је била и јесте, знала је и како се ѿне...*

Па опет, удаљавањем стојне ветрењаче од стварности не бисмо добили ништа, а изгубили бисмо Причу. Зна то писац, знамо ми читаоци, зна и бојар Тадић... Залуд, јер сви смо изабрали да прихватимо како јесте. Оно, истина: *Показало се, међуштим, да драги Бој владуку ваљевској јошће држи на корак из се, ѿако да од свега је нерешено осћало ѿек једно канонско ѿишање: да ли ће се Бојару Тадићу заујокојене свеће, суђеним временом, само у фамилијарној тробници ѿрислуживаѿи, ѿонад ѿљеној му ѿела, или и у стијојној ветрењачи...*

Ето зашто признајемо да, више него лукаво, бојар Тадић и сви остали Марковићеви ликови једноставно од нас читалаца захтевају привремено занемаривање суве садашњости и ми то радо чинимо. Да поновимо, све њих, а и те како их има из различитих времена, писац с лакоћом уводи у нарацију. И све време нашег дружења, пишчева понуђена а од нас прихваћена понуда извлачи нас на рвање са свим облицима историје: оригиналном, дописиваном и домаштаном, кривотвореном или ѿошребном, што значи да и дочарани историјски догађаји постају и чаршијске приче. То је оно, нека их историчари, нека пишу и по наруѿби, али и народ се пита, памти, биће да је и тако. Уосталом, писац тако чини све у корист историјске уверљивости и романескне узбудљивости, вешто увлачећи нас у структуру свог приповедања која јасно поручује – семе будућност, ако је уопште на видику, засејано је у прошлости, ако је уопште прошлост и постојала, другде нигде. Временски зидови, дакле, вешто су уклоњени, рукопис доживљавамо и као историјску прозу, пишчево *сѿварно* прихватимо без поговора. И нимало, не вара нас примећење, Бели Марковић пуном снагом завршава причу и о Србији, рецимо, од средњег века наовамо, све износећи нам сажето и историјске прикривене податке за које само неупућени могу помислити – небитне. Е, није тако,

јер... тај друкчији поглед на свет, па и овлашни психолошки профили историјских личности из давнина, та помоћна позорница на којој репризирају своје животне улоге, тај преображај изокренутог света, предочени су узбудљиво и јасно иако писац то чини језиком који многи знају – а има их из света књижевне критике што се праве да га не разумеју – грубим старовременим речима, храпавим и неумивеним, али и речима које светлуцају као кандила, и речима које шамарају, а које се беле као добро испране кости. Приче сатворене таквим речима, а има их и које готово нико не захвата из нашег језика, саме од себе морају бити успеле, било по својој обременености, било по преплитању свега онога на шта романсијер упућује имагинацију. То јесу оне помињане слике које писац зналачки „говори”, таложу, уланчава, на крају и усложњава. ... *Њодруку са архивском влаћом њо којој је и засћарели овај свећћ насћћао заударачћ...* И мора да их усложњава, живимо у свету баш у коме је живот угрожен са свих страна: *И кад ће се сваком чинићћ да му је живоић ѡрощао за мање од сачћ.* У свет угроженом од нечисте силе, до мрака из себе и муке око себе, од људске злобе и шугавих времена све у залудном веровању ...*да ће свако добићћ оно щћо је заслужио...* не пре, већ ...*кад за ћако щћоћод довремени доба...* Све је живот, али и све је мука од живота у „овом, на поставу изврнутом свету”, мада ... *се ѡрофесору Цвейќовићу казало да се једино њо нещћо на небесу збива, дочим у ѡоднебесју све сћоји како сћоји...* Зато и не понављамо тек олако пишчеву загонетну полуреченицу „Мутно је све то у нама...” из неких ранијих књига. Напротив. Успевамо да одгонетнемо пишчеве тајне и ращчланимо (задовољство је немерљиво кад у томе успемо) Марковићев особени наративни поступак па и нека кроз рукопис векови пузе као змије кроз високу траву што се повија под налетом колубарског ветра. Да. Залуд би нам и било да тражимо сад и дефиницију за Време. Шта то значи дефинисати, па делити време? Уосталом, у кружном времену нема ни почетка, ни краја, отуд ни у роману *Сћојна већрењача* немогуће је прошлост упокојити, боже-ме-прости – као што ни госпођу Олгу није више могуће склонити са овог света. Биће, ипак, да ово најпре јесте јасно утиснуто време од, ни мање ни више, неколико векова!

Свеједно, Марковићево стваралаштво све чешће је под читалачком лупом, његови романи и збирке прича одавна се не склањају од наших исписаних опажања, о његовој прози пишу се књижевне студије, нижу критике, све оне заједно јесу рефлексije и новооткривени видици на уметникову слутњу крајње моћи писане речи, па и нека нас прати утисак да је све то још тако далеко од завршног (про)тумачења крајњих могућности његове прозе. Ево, као препоруке, тек једне књиге посвећене стваралаштву Белог Марковића. Слађана Илић потписује књигу *Државна живоићиња: ѡолићћика и људи у ћричама Радована Белоћ Марковића* и у уводу пише: „У овој монографији видећемо како, између осталог, и због

тога књижевност Радована Белог Марковића можемо назвати *ајсолутином књижевношћу*, која је толико слободна да су у њој створени не само јунаци и фабула, приповедано место и време, већ и језик, историја, географија, чак и сама каузалност, па и логичка структура како оптичког, тако и онтолошког.” Вреди прочитати и ове речи о богатом и изразито самосвојном књижевном опусу Белог Марковића и с нестрпљењем очекивати свако даље разматрање о његовим књига. Јер, наравно, само од степена мудрости и умећа тумача зависе и одговори које ће Марковићево слојевито дело дати и до које ћемо дубине продрети све слажући се да се смисао сваког дела може открити једино у непосредном додиру са њим. У овом случају, у додиру са измишљеним причама из стварног живота које једнаке јесу стварним причама из измишљених живота.

И да не буде забуне. *Имајући у виду да се и у обраном винограду слајка љуцад зајекну...* у овом осврту могу се наћи и малобројни фрагменти-прилози из мојих писања о ранијим Марковићевим књигама, што нимало није случајно. Јер, ако има писаца који све време пишу Једну књигу, а Радован Бели Марковић је међу њима, зашто не бисмо о његовим нанизаним и потписаним рукописима и ми писали вазда једну критику? Чини се да то јесте креативни приновак у појављивању критичких текстова са новим значењима, а није. То остаје и надаље тек један од све више кључева за поезију и особени Марковићев књижевни свет. Нека буде (и волео бих) да је тако.

Милан Р. СИМИЋ

ИСПИТ САВЕСТИ

Милан Јовановић Стоимировић, *Окујацијски дневник (јун–децембар 1941)*, прир. Александра Вранеш и Бојан Ђорђевић, Матица српска, Нови Сад 2020

Нека ме оптуже за малициозност, зловољу и све што иде уз то, али овој лепој и важној књизи прво морам изрећи ситне примедбе. (А све то се лако могло избећи – само да се мало више пазило.)

Дакле, на предњој страни корица књиге (али и на трећој страници) пише да су аутори књиге *Окујацијски дневник Милана Јовановића Стоимировића (јун–децембар 1941)* – Александра Вранеш и Бојан Ђорђевић.

А ствар стоји мало другачије: *Окујацијски дневник* Милана Јовановића Стоимировића, природно, написао је сам Милан Јовановић Стоимировић. Александра Вранеш и Бојан Ђорђевић су рукопис приредили за штампу.

Наравно, када читалац почне да чита књигу то ће лако уочити. Коначно, на другој страници, све је то уредно и прецизно забележено.